

Het oude Weerter wolambacht en zijn lakenhallen in Bergen op Zoom en Antwerpen

door Jan Henkens

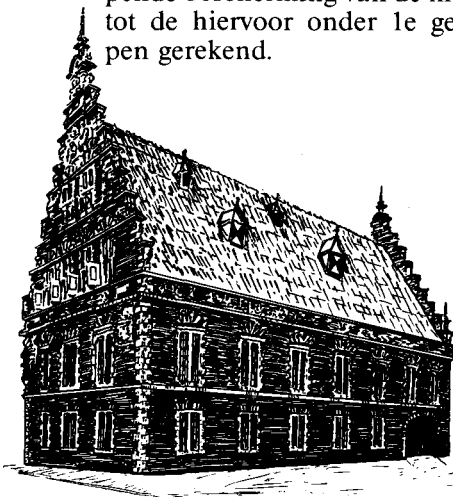
Alvorens in te gaan op het eigenlijke onderwerp van dit artikel is het niet ondienstig eerst enige aandacht te wijden aan het vroegere gildewezen in het algemeen en tens een overzicht te geven van de gilden, die de stad Weert gekend heeft.

HET GILDEWEZEN ¹

Dat het organisatiewezen niet slechts een verschijnsel is van deze eeuw maar ook reeds in vroegere eeuwen als iets nuttigs ja zelfs als iets noodzakelijks werd beschouwd, blijkt wel heel duidelijk uit het gildewezen. In vele opzichten werkten de vroegere gilden zelfs beter en effectiever dan de tegenwoordige vakorganisaties. Het ligt buiten het bestek van dit artikel om hier de oudste grondslagen van het gildewezen na te gaan. Bovendien zijn de opvattingen van de historici hieromtrent niet eensluidend. Vast staat wel, dat het gildebegrip reeds bestond in de heidense tijd als een offer- en drinkgemeenschap, waarin hulp, vriendschap en trouw voorop stonden. De kerstening van de bevolking bracht ook de kerstening van de gilden mee.

Naast de benaming "gilden" kwamen ook de benamingen "broederschappen" of "ambachten" voor, vooral in de zuidelijke gebieden van de Nederlanden. Gedurende de middeleeuwen zijn er drie -of zo men wil vier- gilden of broederschappen te onderscheiden, n.l.:

- 1e. De godsdienstig-sociale broederschappen, die soms ook de naam "gilden" droegen. Zij bepaalden zich tot wederzijdse hulp en een gemeenschappelijke viering van kerkelijke feesten.
- 2e. De koopmansgilden, die de bevordering van de handelsbelangen van hun leden nastreefden.
- 3e. De vak- of ambachtsgilden, die van economische aard waren en die evenals de koopmansgilden de bescherming van de belangen der beroepsgenoten nastreefden. Hiertoe moet ook het Weerter lakenambacht gerekend worden.
- 4e. De schuttersgilden, die van militaire of defensieve aard waren en die de gewapende bescherming van de medeburgers tot doel hadden. Vaak worden deze tot de hiervoor onder 1e genoemde godsdienstige-sociale broederschappen gerekend.

Reconstructie van een lakenambachtshuis.

ONTSTAAN EN DOEL

De belangrijkste gilden waren de vak- of ambachtsgilden. De opkomst ervan valt samen met de opkomst der steden in de 11e en 13e eeuw en de bloeitijd van de steden, de 15e eeuw is tevens de bloeitijd van deze gilden. In de steden concentreerde zich de bevolking; daar stroomden dus ook de handwerkslui samen, die zich spoedig verenigden met het doel elkaar te beschermen, te helpen en in onderling overleg alles te regelen, wat hun ambacht betrof.

Men kan een gilde omschrijven als een groep ambachtslieden, opgericht met goedkeuring van de overheid tot regeling van de uitoefening van een bepaald ambacht ten bate van de producent, de consument en het algemeen welzijn. Uit deze definitie volgt reeds, dat de regeling de volgende punten omvatte personeel, controle op de productie en de bescherming van de belangen der consumenten. Het geheel stond onder toezicht van de overheid. Door middel van het gildewezen trachtte de middeleeuwse overheid (stad, landsheer of rijk) het economische leven te ordenen. Ieder ambacht moest aan elk van zijn beoefenaars een behoorlijk bestaan garanderen; dus sterke reglementering en geen vrije concurrentie opdat de economische zwakkeren niet konden worden verdrongen. Daarom moesten de reglementen ter goedkeuring worden aangeboden aan de stedelijke overheid en waren de gilden haar gehoorzaamheid verschuldigd. Deze oefende bij twisten en onenigheid rechtspraak uit, stelde in overleg met de gilden de prijzen vast en ging vervalsingen en bedrog tegen.

INRICHTING

Hoe was nu een ambachtsgilde ingericht?

Elk gilde telde leerlingen, gezellen en meesters onder een bestuur (overlieden of gezworenen geheten), dat door de leden uit hun midden werd gekozen. De taak van het bestuur bestond o.m. in het handhaven van de wetten en de privileges van het gilde, het innen der boeten, het afnemen der examens, het verlenen van de "meester"-titels en het beheer der gildegelden. Hoewel de leerlingen en gezellen geen lid van het gilde konden zijn, vielen zij wel onder de bepalingen van de gildeorganisatie; de meesters vormden echter de heersende groep.

De middeleeuwse ambachtsman was meer dan een bekwaam vakman met liefde voor zijn beroep; hij was een waar kunstenaar. Aan de opleiding werd dan ook zeer veel aandacht besteed. Wie een bepaald ambacht wilde aanleren, moest eerst als leerling of "knaep" een leertijd van 2 of 3 jaar doormaken bij een meester. Om een zorgvuldige opleiding te verzekeren mocht een meester slechts één of twee leerlingen in dienst hebben. Door het bestuur werd deze, indien althans op zijn gedrag of karakter niets was aan te merken, ingeschreven in het leerlingenboek, waarvoor de meester een bepaalde som moest betalen. Zowel de leerling als de patroon waren gebonden aan bepaalde verplichtingen.

De leerling beloofde gehoorzaamheid, onderdanigheid en trouw aan zijn patroon en deze van zijn kant nam de taak op zich om zijn pupil goed te behandelen en hem zijn ambacht ernstig te leren; hij kon hem niet voortijdig wegzenden tenzij wgens wangedrag en met goedvinden van het bestuur. Gedurende de leerperiode genoot de leerling kost en inwoning bij de meester aan huis; hij stond dus geheel en al onder diens gezag en toezicht.

Wanneer voldoende vorderingen in het vak waren gemaakt, werd hiervan een aantekening geplaatst in het gildeboek, waarvan de leerling een afschrift ontving als getuigschrift.

Hij doorliep nu het stadium van gezel, d.w.z. geschoold arbeider. Als gezel kon hij zijn diensten aanbieden aan een of andere meester of gaan reizen om zijn vakbe-

kwaamheid te vergroten. Evenals de leerling werd ook de gezelschapsgesel contractueel in dienst genomen, meestal voor 1 of 2 jaren, doch soms ook voor één dag of per taak. En evenals de leerling was ook de gezelschapsgesel gebonden aan diverse voorschriften betreffende levenswijze, gedrag en arbeid. Ook zijn rechten zoals werktijden, loon, verhouding tot de patroon enz. waren goed geregeld. Ongehuwden genoten meestal kost en inwoning bij hun baas.

Het fel begeerde einddoel van elke gezelschapsgesel was het behalen van het meesterschap. Daartoe diende de gezelschapsgesel zich, zodra hij zijn vak door en door verstond, bij het bestuur aan om zijn meestersproef af te leggen ten overstaan van keurmeesters. Na goedkeuring van het opgegeven werkstuk kon hij zich dan meester noemen en was hij in alle opzichten een vakbekwaam ambachtsman. Toch was hij niet gerechtigd om zich nu zelfstandig te gaan vestigen. Ieder gilde had de bevoegdheid om de uitoefening van het beroep te reserveren voor haar leden en dit aantal werd zeer beperkt gehouden. Slechts bij het openvallen van een plaats door overlijden of bij de behoefte aan uitbreiding van het getal meesters door toename van de bevolking kon een nieuw lid toetreden en zich als zelfstandig ambachtsman vestigen. Eerst en vooral moest het nieuwe lid het poorterschap bezitten, vervolgens een fikse entreegeld betalen en tevens een gildemaaltijd aanrichten voor al de gildebroeders.

Door dit beroepsmonopolie en deze gildedwang is er een zeer groot verschil tussen de middeleeuwse gilden en de hedendaagse vakbonden, die geen verplicht lidmaatschap kennen en geen arbeidsprivileges bezitten tegenover de niet-georganiseerden. Tengevolge van dit systeem strekte de macht van het gilde zich uit over het gehele productieproces en eveneens over de verkoop. De leden oefenden controle uit op de grondstoffen, de gereedschappen, de kwaliteit van de producten, de prijzen, de arbeidstijden, de arbeidslonen, de onderlinge concurrentie enz. De verkoop der producten was voorbehouden aan hem, in wiens bedrijf ze vervaardigd waren; alleen voor jaarmarkten golden soms wel uitzonderingen. Op overtreding van al deze voorschriften stonden strenge boeten terwijl de stedelijke overheid zo nodig met sterke arm optrad tegen de onwilligen.

Ondanks het gemis aan arbeidsvrijheid en concurrentie was heel deze reglementering zeer ten voordele van zowel de producent als van de consument. De producent was verzekerd van een redelijk bestaan en de consument van een goede kwaliteit der producten. En zo dienden de gilden een groot sociaal belang.

Oefende de overheid jurisdictie uit over de gilden, omgekeerd hebben de ambachtsgilden hier en daar grote invloed gehad op het stadsbestuur. Vooral hebben zij geprobeerd hun mensen te plaatsen in stedelijke vroedschappen; ze benoemden verschillende stedelijke ambtenaren en hadden toezicht op het beheer van de stadsfinanciën. Op sommige plaatsen b.v. werd de raad gekozen door de bestuurders der gilden. Toch is deze medezeggenschap in het stadsbestuur niet overal even sterk geweest en van een algemene regel kon zeker niet gesproken worden. In onze stad Weert valt geen enkele aanwijzing te bespeuren van een bijzondere invloed der gilden op het magistraatsbestuur.

SOCIALE EN GODSDIENSTIGE BETEKENIS

Behalve door het economisch aandeel in de zorg voor het algemeen welzijn leverden de gilden hiertoe ook een bijdrage in de vorm van godsdienstige en sociale hulp. Elk gilde had zijn eigen patroonheilige en een eigen altaar in de parochiekerk. Het onderhoud van dit altaar met de verlichting en versiering ervan werd door het gilde bekostigd; een rijk gilde had zelfs een eigen priester voor de bediening ervan. De naamdag van de patroonheilige werd jaarlijks met grote pracht en praal gevierd. Onder klokgelui trokken de gildebroeders met hun banier voorop

naar het versierde altaar, waar de feestkaars geofferd werd en de gilde-priester de H. Mis opdroeg. Na afloop ging men, zoals dat heette, "het gilde-eten". Een krachtig en welvoorzien feestmaal werd opgediend, waarbij de beker lustig rondging. Alle voornaam kerkelijke plechtigheden werden door de gezamenlijke gilden opgeluisterd; speciaal bij processies ontvouwden zij graag al hun rijkdom en pracht. Heel sterk leefde de christelijke naastenliefde in de verenigingen. Er waren regelingen getroffen voor onderlinge hulp, die zich uitstreckte over weduwen en wezen, zieke en oude gildebreders. Zo konden weduwen onder bepaalde voorwaarden het ambacht voortzetten zonder rechten te betalen; de zonen konden volstaan met een kortere leertijd en waren op sommige plaatsen zelfs vrijgesteld van de meester-sproef. Ook uit andere bepalingen sprak de onderlinge sociale hulp. Bij de begrafenis van een medelid of diens familieleden waren allen aanwezig op straffe van boeten. De hervorming heeft helaas veel afbreuk gedaan aan het godsdienstig karakter der gilden, maar daarmee zijn we reeds aan de vervalperiode toe.

VERVAL

Hoe lang hebben de gilden nu bestaan?

Hun bloeitijd lag tussen de jaren 1300 en 1500, hier en daar zelfs tot diep in de 16e eeuw. In landen waar de hervorming doordrong raakte de katholieke levensbeschouwing op de achtergrond en daardoor kregen de gilden een eerste klap. Zij verloren hun godsdienstige inslag en daarmee ook veel van hun aanzien. Doch ook innerlijk verval veroorzaakte achteruitgang. Geleidelijk werd het eigenlijke doel n.l. de veredeling en bescherming van het ambacht totaal voorbijgezien. Al te zeer ging men op in de politiek en zodoende onttaardden de gilden in egoïstische groepen met een grote machtspositie, waartoe alleen familieleden en een elite-groep toegang kregen; niet het meesterstuk maar het kapitaal gaf de doorslag bij de aan-neming tot lid. De gilden werden haarden van politiek gestook en onrust. Wel bleven zij nog enkele eeuwen een kwijnend bestaan leiden maar hun macht werd steeds minder. De franse Revolutie op het einde der 18e eeuw die onder de leuze van "vrijheid, gelijkheid en broederschap" geen privileges duldde, vernietigde de laatste resten van de gilden. Met de inlijving van de franse Republiek kwam ook in de Nederlanden het einde van deze eens zo bloeiende en voor de maatschappij zo nuttige ambachtsinstellingen.

OVERZICHT VAN DE WEERTER GILDEN

Het in ons hele land tijdens de middeleeuwen zo bloeiende ambachtswezen floereerde ook in Weert. Ofschoon er nog nimmer een afgeronde studie is gemaakt van het gildewezen in onze stad, weten wij toch met zekerheid het bestaan van de volgende ambachtsgilden:

- 1e. Het lakengilde of het wolambacht, opgericht in 1378 met St. Severinus als schutspatroon.²
- 2e. Het timmergilde of het gilde van de 12 apostelen, opgericht in 1464, staande onder de bescherming van St. Joseph. (Het thans nog bestaande St. Jozefsgilde is hiervan een rechtstreekse voortzetting, zij het in enigszins gewijzigde vorm).³
- 3e. Het kleermakersgilde, daterend van 1471 met de H. Anna als schutspatrones.⁴
- 4e. Het smedengilde, ontstaan in 1525, met St. Eloy als beschermheilige.⁵
- 5e. Het schoenmakersgilde uit 1633, staande onder patronage van de H.H. Chrispinus en Chrispinianus.⁶
- 6e. Het cremersgilde of het gilde van de kooplieden, opgericht in 1652 en staande onder de schutse van St. Nicolaas.⁷

Bekend is ook, dat er in 1563 een velbloeters- of leerlooiersambacht bestond; waarschijnlijk is het hiervoor genoemde schoenmakersgilde hiervan een voortzetting. Tenslotte wordt in een thans nog aanwezig register van de Stichting "De Wollenkamer" gesproken van een "droogscheedersambacht" (ambacht van lakenbereiders); vermoedelijk is dit een andere benaming voor het lakengilde of voor een onderdeel ervan.

Opgemerkt zij nog, dat de handwerkers verenigd in de ambachtsgilden bijna overal in twee groepen onderscheiden kunnen worden. Vooreerst n.l. zij, die in de lokale of regionale behoeften voorzagen zoals de vleeshouwers, de bakkers, de kleermakers, de smeden, de timmerlui, de schoenmakers enz. Daarnaast was er een groep handwerkers, die voor vreemde markten arbeidden, zoals de wevers, de koperslagers e.a. Hiertoe behoorden ook de leden van het Weerter lakenambacht. Wat het cremersgilde van Weert betreft kan nog vermeld worden, dat het zich van de koopliedengilden elders onderscheidde doordat het niet werd opgericht om zich gezamenlijk sterk te maken in de handel met andere plaatsen maar juist om zich te beschermen tegen kooplui van buiten Weert, die hier hun waren kwamen aanbieden.

Wat de gilden van militaire of defensieve aard betreft, kende Weert de volgende 3 schuttersgilden:⁸

- 1e. De Jonge- of St. Catharinaschutten, opgericht in 1480 en ter ziele gegaan tijdens de laatste wereldoorlog.
- 2e. De Oude- of St. Jorisschutten, waarschijnlijk reeds gesticht voor 1480 en omstreeks 1914 geruisloos verdwenen.
- 3e. De St. Hubertus- of Busseschutten, ook geheten de Broederschap van de H.H. Christoffel en Hubertus, daterend van 1512 en eveneens rond 1914 verdwenen.

Van de zuiver godsdienstige broederschappen willen wij enkel vermelden de in 1404 in de St. Martinuskerk gestichtte O.L. Vrouwe-Broederschap, de Aartsbroederschap van het Koordje van St. Franciscus, in 1604 opgericht in de Minderbroederskerk, en de broederschap ter ere der Zeven Smarten der Moeder Gods, daterend van 1644 en eveneens gesticht in de Paterskerk.

DE OPRICHTING, DE BLOEITIJD EN HET VERVAL VAN HET WEERTER LAKENGILDE ⁹

Ofschoon, zoals reeds eerder opgemerkt, nog nooit een grondige studie is verschenen van het gildewezen in onze stad, en ofschoon de archieven van het lakenambacht grotendeels ontbreken, staat toch wel vast, dat de lakenbereiding ook in Weert evenals in Maastricht en Roermond tot 't einde van de 16e eeuw de ruggraat van de welvaart vormde.

Wel was er een groot verschil tussen de lakennijverheid van Maastricht en Roermond enerzijds en die van Weert en omliggende plaatsen anderzijds.

In beide eerstgenoemde plaatsen kon de lakennijverheid als een stedelijke nijverheid aangemerkt worden terwijl die van Weert meer het karakter had van een platelandsnijverheid. Maastricht en Roermond ondervonden met hun productie van kwalitatief uitstekende lakens nogal wat concurrentie van Engeland. Daar men in Weert een goedkoop laken maakte (grauw laken, geveerd en ongeveerd laken, wit en zwart laken), dat gretig aftrek vond, kon het Weerter laken zich uitstekend handhaven naast het kostbaarder Engelse product. Belangrijk voor Weert was ook de ligging aan twee grote handelswegen, n.l. die vanuit het Rijnland over Roermond, Weert en Mol naar Antwerpen en die vanuit het Rijnland over Venlo, Weert en Mol naar Antwerpen.

Er zijn sommige aanwijzingen, dat de Weerter kooplui, al vanaf 't einde der 14e eeuw met hun lakens de markten bezochten van o.a. Heusden, Utrecht, Breda en zelfs Keulen. Toch was de uitvoer naar het noorden en het oosten van ondergeschikt belang en was de handel meer georiënteerd op het Westen en het zuidwesten (Bergen op Zoom, Antwerpen, Lier, Mechelen en Brussel). Uit 1490 is er zelfs een ordonnantie bekend van de stad Antwerpen, waarin het grauwe laken van Weert als een van de drie belangrijkste "buytenlakenen" genoemd wordt. Spoedig ontstonden er zelfs eigen lakenhallen in Antwerpen en Bergen op Zoom, doch daarover aanstonds meer.

De oprichting van het Weerter lakenambacht dateert van 15 maart 1378.¹⁰ Op die datum verleende Willem VI van Horne, Heer van Weert, aan "de guede luden van onsen dorp van Weerd" (eerst in 1414 kreeg Weert stadsrechten) het privilege tot het oprichten van het z.g. wollenambacht en het recht om een eigen zegel te laten maken om haar lakens te waarmerken. In 1464 bevestigde Graaf Jacob I van Horne dit privilege nog eens en gaf aan het ambachtsgilde het recht om "de beste soort der lakens die tot Weerd gemaect worden te zeegelen met den dry hoorens zeegel".¹¹

Twee penningen van het Weerter lakengilde met aan de voorzijde een bloemmotief, 3 hoorntjes, het woord Weert, het jaartal ??77 en aan de keerzijde een weversspoel en een keper.

*Eig. Museum de Tiendschuur Weert.
P.S. Misschien is dit geen lakenpenning maar een Weerter munt.*

Door deze stichtingsbrief hadden de lakenbereiders van Weert officieel het recht ontvangen om zich tot een gilde te verenigen en met goedvinden van de stedelijke overheid hun eigen werkmeesters, overlieden of gezworenen te kiezen. Het hele corpus bestond uit 20 personen, waarvan er elk jaar op 17 januari, feestdag van St. Severinus patroonheilige van het gilde, 4 (later 6) tot werkmeesters werden gekozen, terwijl de overige "sestienmannen" de 4 werkmeesters moesten bijstaan in het bestuur van het ambacht.

De bloeitijd van het Weerter lakengilde was de periode tot in de 16e eeuw. Geleidelijk aan concentreerde zich de Weerter handel op Bergen op Zoom en Antwerpen. In 1452 kreeg Weert zelfs vrijheid van weggeld op Eindhoven, hetgeen wijst op handel met Bergen op Zoom.¹²

Het vervoer van het Weerter laken was blijkens archiefgegevens niet in handen van beroepsvervoerders maar van boeren, die in het stille seizoen iets bij wilden verdienen. Het geschiedde met karren op 2 en wagens op 4 wielen. In de eerste helft der 16e eeuw had Weert meer voerlui dan enige andere plaats in de omgeving, waaruit ook weer de omvang van de Weerter handel in die jaren blijkt.

Drie eeuwen lang heeft de bloei van de Weerter lakennijverheid geduurd. Geleidelijk aan is zij ten onder gegaan door de vele oorlogen, de ernstige economische recessie in de zuidelijke nederlanden en de concurrentie van de omliggende landen.

Na 1700 is er dan ook weinig meer over van deze eens zo bloeiende industrie. Reeds in de 16e eeuw ging de handel in Bergen op Zoom sterk achteruit vooral tengevolge van de economische teruggang van deze stad. Ook de handel op Holland ging met grote moeilijkheden gepaard, daar de kooplieden de grens tussen de zuidelijke en de noordelijke Nederlanden moesten passeren. Na 1663 blijkt er niets meer van een handel op de Republiek.

Twee loodjes ter waarmede van de goederen door het wollenambacht vervaardigd. Eig. Museum de Tiendschuur Weert. P.S. Het getal 93 is in 1949 aangebracht als cat.nr. van het museumbezit.

Wel bleef er gedurende de gehele 16e eeuw en zelfs ook nog in de 17e eeuw een handel op Antwerpen, Brussel en Mechelen bestaan. Er zijn daarvan meerdere bewijzen. Op 18 november 1578 verleende Aartshertog Mathias van Oostenrijk aan de ingezetenen van Weert een privilegiebrief inzake de vrije handel in lakens.¹³ In maart 1580 richtte Adolf Graaf van Nieuwenaer vanuit Weert een verzoek aan burgemeester, schepenen en raad der stad Antwerpen om er op toe te zien, dat aan de Weerter kooplieden tijdens de uitoefening van hun beroep geen schade zou worden berokkend.¹⁴ In februari 1583 gaf Willem van Oranje aan alle magistraten, officieren en krijgsoversten bevel om de ingezetenen van Weert vrij hun lakens te laten uitvoeren naar Antwerpen en andere plaatsen vallende onder de autoriteit van "de

Staal "Tutersrock". Aanwezig in Museum de Tiendschuur.

Ruitvormige zandsteen met siermotieven rond weversspoel en jaartal 1770. De steen heeft gestaan in de Molenstraat in het huis van een lid van het Wollenambacht. Berust thans in het Museum de Tiendschuur.

Generale Staten der Geunieerde Nederlandse Provinciën” en om hen de wol en andere grondstoffen vrij van Antwerpen te laten invoeren en dit niet tegenstaande het algemeen verbod.¹⁵ Uit 1639 dateert een beschikking van de Raad van Financiën, waarbij aan de ingezetenen van Weert vrijdom werd verleend van licenten voor het vervoer van lakens en wol naar Antwerpen, Mechelen en andere plaatsen, die tot het rechtsgebied van de koning behoorden.¹⁶ Toch had ook Antwerpen als handelsstad de gevolgen ondervonden van de 80-jarige oorlog, hetgeen in de 2e helft van de 17e eeuw een terugslag had op de bloei van Weert.

Na 1700 bleef er niet veel meer over van de Weerter nijverheid en de uitvoer van het Weerter laken is dan definitief voorbij. Tijdens de Franse Revolutie is het gilde te samen met alle andere ambachtsgilden opgeheven. In 1832 telde de stad nog slechts 3 lakenweverijen.

De herinnering aan dit Weerter ambacht leeft nog voort in de fundatie ”De Wollenkamer”, een familiestichting tot ondersteuning van behoeftige afstammelingen van de vroegere gildebroeders.

DE WEERTER LAKENHAL IN BERGEN OP ZOOM ¹⁸

De twee belangrijkste plaatsen, waarheen het Weerter laken werd uitgevoerd om van daaruit verder te worden verhandeld, waren Bergen op Zoom en Antwerpen. Kooplui van elders, die met een gezocht artikel op de vrije jaarmarkten in deze steden uitkwamen, kregen hier over het algemeen een voorkeurspositie. Vooral de lakenhandelaren profiteerden daarvan; zij pachtten dan een plaats in de stedelijke lakenhal ofwel zij huurden of kochten een eigen pand als opslagruimte. Naast Maastricht en Roermond speelden vooral ”de gewantmaekers” (= wolwevers) van Weert sinds het midden van de 15e eeuw een rol op de twee Bergse jaarmarkten. De Bergse lakenkooplieden fabriceerden zelf geen laken doch handelden in elders gemaakte lakens. Het kwantum laken uit Weert was zodanig, dat de gezworen werkmeesters Rutgher Daniels en Jacob Brouwers uit Weert op 26 november 1476 van

*De situering van de Weerter lakenhal in Bergen op Zoom (midden onderaan).
Uittreksel uit: "Jaarmarktvrijheid en Ambachtskeuze te Bergen op Zoom" door C. Slotmans.*

Jan Maes Janszoen voor een termijn van 8 jaar een huis of hal huurden in de Hoogstraat, welk pand "de Halle van Weert" genoemd werd. De huurprijs bedroeg "21 rijnsguldens 5 schellingen groten Brabants" per jaar, te betalen in 2 termijnen. Deze hal was zoveel als een pakhuis of veulingslokaal; onverkocht laken werd daar opgeslagen tot de volgende jaarmarkt. Alle leden van het gilde waren verplicht om hun lakens hier te verhandelen terwijl de niet-gildeleden hun producten niet mochten uitvoeren. Zij, die fraude pleegden, werden een tijdlang uitgesloten van het gebruik van het pand. Buiten de periode van de twee jaarmarkten hadden de Weertenaren er niets te vertellen en de hal stond dan ten dienste van de bewoner, die tevens huishouder was. In 1484 overleed de eigenaar Jan Maes. Met zijn weduwe Barbara werd op 22 april 1485 een nieuwe overeenkomst aangegaan, die op 11 december 1493 nog eens werd verlengd, nu voor een huurprijs van 24 Rijnsguldens. Inmiddels was het pand in eigendom overgegaan aan Jan Stollaert, die op 16 mei 1500 een verhuurcontract met het Weerter gilde sloot voor een termijn van 12 jaar en dat voor een som van 31 rijnsguldens. Nog voordat deze termijn van 12 jaar verstreken was, werden 2 erfgenamen van Stollaert eigenaar, die de hal al spoedig aan het gilde verkochten. Want uit 1513 dateert een oorkonde, waarin Peeter Schoemeeckers, Claes Coelen der Jonghe, Gerart Pytten en Geraert Schoemeeckers, werkmeesters van het Weerter gilde, verklaren, dat zij tegen een rente van 6% een kapitaal van 100 goudgulden hebben geleend van Peter Beelen ten behoeve van de aankoop van 2 hallen in Antwerpen en Bergen op Zoom.¹⁹ In 1524 werd opnieuw een kapitaal van 650 goudgulden van Peter Beelen geleend, nodig voor de bouw van 2 hallen te Antwerpen en te "Berghen opten Soem".²⁰ Zeer waarschijnlijk betrof het hier geen nieuwe aankoop, doch gewoon een noodzakelijke verbouwing van de bestaande hallen. Later treft men ook wel de naam "de Roode Lelie" en "de Vier Evangelisten" aan, maar in de volksmond bleef men toch spreken van de oude aanduiding "Halle van Weert". In 1587 werd het huis ingericht als stalling voor de Compagnie Ruitery van d'Haultain en vervolgens als een munitiemagazijn, hetgeen wijst op een achteruitgang van de Weerter handel als gevolg van de economische malaise van de stad Bergen op Zoom. Het huis bleef toch nog eigendom van het gildé tot 7 juni 1610. Dan werden de Weertenaren Stoffel van Heuter en Johan Petermans door het Weerter stadsbestuur en het Weerter lakengilde gemachtigd het gebouw voor 1000 Carolusgulden te verkopen aan het stadsbestuur van Bergen op Zoom. Deze gebruikte het sindsdien als bergruimte voor de fortificaties en voor de opslag van materialen, afkomstig van de afbraak van de kap van de kerktoeren. In 1612 werd de laatste termijn van de koopsom aan de Weertenaren uitbetaald. Omdat de zuidelijke helft van de stad, waarin ook de Hoogstraat lag, in 1747 door de Fransen werd platgeschoten, is er niets meer van het gebouw overgebleven.

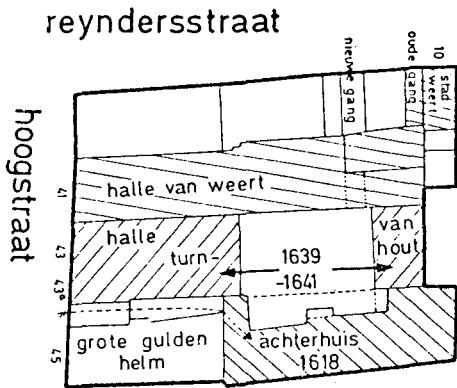
DE TWEE WEERTER LAKENHALLEN IN ANTWERPEN ²¹

Naast Bergen op Zoom was vooral Antwerpen de stad van waaruit het Weerter laken naar andere plaatsen werd verhandeld. De handel is zich zelfs grotendeels op deze plaats gaan concentreren. Ook in de 17e eeuw bestonden er nog handelsbetrekkingen tussen beide steden. Na 1700 echter is hiervan nog maar nauwelijks sprake.

Had het Weerter lakengilde in Bergen op Zoom slechts de beschikking over één lakenhallen, in de Scheldestad bezat men 2 verkooplokalen. In de Hoogstraat (het middelpunt van de hele lakenbedrijvigheid in Antwerpen, want hier lagen o.m. ook de Turnhoutse hal, de hal van Herenthals, van Doornik, van Armentiers en nog andere plaatsen) was gelegen "de Halle van Weert", ook geheten "het Hazewindeke", tegelijk met de hal in Bergen op Zoom in 1513 aangekocht. In de schepenbrieven van

Antwerpen wordt deze steeds omschreven als "een seer groote huizinge". Hij lag ten noorden van de hal van Turnhout en kwam langs de achterzijde met een gang uit in de Reyndersstraat. Ten oosten van deze gang bevond zich in de Reyndersstraat een huis genaamd "de Stadt Weert", eveneens eigendom van het lakengilde van Weert en aangekocht in 1562/1563. Evenals in Bergen op Zoom werden ook de hallen in Antwerpen geheel of gedeeltelijk verhuurd aan huisbewaarders. Zo zijn er o.m. nog huur-of pachtcontracten aanwezig uit 1624,²² 1668 en 1688²³ Ook blijkt dit uit enkele nog bewaard gebleven jaarrekeningen van het wollenambacht.²⁴ Het huis in de Reyndersstraat werd met goedvinden van het Weeter stadsbestuur in mei 1640 verkocht aan Hans de Heyde.²⁵ Uit enkele andere archiefbronnen²⁶ mag met vrij grote zekerheid geconcludeerd worden, dat de hal in de Hoogstraat in 1719 of 1720 werd verkocht aan Jan Francis van Campo.

Plattegrond van de voormalige huizinge van Jacob Jordaens

*De situering van de twee lakenhallen van Weert in Antwerpen.
Uittreksel uit: "Natuur- en Stedenschoon",
maandschrift der Vereniging voor Natuur- en Stedenschoon in België."
Maart 1949.*

Terwijl de Weeter hal in Bergen op Zoom in 1747 geheel is verdwenen, gaat de historie van de twee hallen in Antwerpen, ook nadat zij niet meer eigendom waren van het gilde, tot in onze tijd verder. Een gedeelte van de "Halle van Weert" in de Hoogstraat maakt thans deel uit van het complex Jordaenshuis.²⁷ Dit complex fungeert als Centrum voor de Monumentenzorg van de stad Antwerpen. De Stedelijke Dienst voor de Monumentenzorg is er in gevestigd en ook bevat het een tentoonstellingsruimte voor jonge kunstenaars, die tevens ook voor diverse andere kunstmanifestaties kan gebruikt worden. Ook "de Stadt Weert" in de Reyndersstraat heeft historische relaties met de Vlaamse schilder en etser Jacob Jordaens (1593-1678), Rubens' jongere tijdgenoot en collega. Op 15 januari 1618 kochten Jordaens en zijn vrouw Catharina van Noort het Achterhuis, een dubbele woning met ingang langs een poort en smalle gang in de Hoogstraat en gelegen achter de huizen "De Grote Helm" en "De Zwarte Helm". De poort en de ingang bleven in het bezit van "de Grote Gulden Helm". In 1639 kochten zij ook het huis "De Halle van Turnhout", dat toegang gaf tot het in 1618 aangekochte pand. De eigenaars en de bewoners van "de Halle van Weert" werden dus burens van Jordaens, die nu 3 zijden van het binnenpleintje bezat. Nu begon hij met verbouw en nieuwbouw. Een aantal jaren geleden zijn er enige tot dan toe onbekende documenten gevonden, die aantonen, dat Jordaens i.v.m. zijn verbouwactiviteiten erfscheidingsovereenkomsten af sloot met zijn burens. Zo maakte hij in 1640 ook een contract met zijn verder noordelijk gelegen achterbuur "de Stadt Weert" om een deel van de muur van dat gebouw als scheidingmuur te mogen gebruiken. Hoe de bouwplannen er precies

hebben uitgezien, blijft duister daar de archieven van de stad Antwerpen hierover praktisch geen gegevens bevatten. Na zijn dood is het hele complex in vreemde handen overgegaan. In 1770 kocht een zekere Laurentius Petrus Solvijns het Jordaenshuis, in 1787 "de Halle van Weert" en tenslotte in 1792 het huis "de Stadt Weert". Vanaf die tijd zijn de 4 zijden van de binnenplaats in een en dezelfde hand gekomen en sindsdien hebben ook grote verbouwingen en veranderingen plaats gevonden, waarbij o.m. een gedeelte van van "de Halle van Weert" als stalling en remise werd ingelijfd bij het Jordaenshuis. In 1950 kocht de Staat het gehele complex aan wegens de artistieke, oudheidkundige en historische waarden. In het kader van het Monumentenjaar 1975 gaven burgemeester en schepenen van Antwerpen, die het gebouw van de Staat huren, er de bovengenoemde bestemming aan. Nog steeds kan men dus in Antwerpen restanten van gebouwen bewonderen, die nauw verband houden met de vroegere bloei van Weert, waaraan vooral het gilde der lakenmakers belangrijk heeft bijgedragen.

Jan Henkens

BRONNEN EN LITERATUUR

1. Zie o.m.: Prof. Mr. Dr. Th. Keulemans O.C.: "Het Gildewezen, opkomst, bloei en verval". Den Haag 1941.
Mej. Dr. I.H. van Eeghen: "DE GILDEN -theorie en praktijk" (Fibula-reeks).
2. J. Henkens: "Herinneringen in Antwerpen aan de bloei van Weert" in: De Maas- en Roerbode 3-11-1970.
Oud-archief Weert: inv.nrs 2602-2615.
3. Don. van Adrichem O.F.M.: "De gildebrieff en het reglement van het Timmerambacht te Weert" in: Publications 1920.
J. Henkens: "Het Weerter Timmerambacht of St. Jozefsgilde" in: Heemkalender Limburg maart-april 1963.
"Van Gezel tot Meester". Gedenkboek 5e eeuwfeest Weerter Timmerambacht 1464-1964 door J. Henkens, Dr. Daniël van Wely O.F.M. en J. van der Velden. 1964.
Oud-archief Weert: inv. nrs 2599-2601.
4. Oud-archief Weert: 2593.
5. Oud-archief Weert: inv. nrs 2597 en 2598.
"Een oud reglement van het smedenambacht te Weert in 1525" in: Het Kanton Weert 15-12-1894; 22-12-1894 en 9-2-1895.
6. Oud-archief Weert: inv. nrs 2594-2596.
"Een voormalig schoenmakersgilde te Weert, opgericht 23 maart 1633" in: Het Kanton Weert 12-1-1895; 19-1-1895 en 26-1-1895.
7. J. Henkens: "De oprichting en het reglement van het Cremersgilde te Weert in 1652" in: De Maasgouw 1954, afd. 2.
Dr. Daniël van Wely O.F.M.: "Sint Nicolaas als patroon van kruideniers en handelaars in vetwaren" in: De Maasgouw 1954, afl. 6
J. Henkens: "De Weerter middenstand in vroeger dagen. Oprichting Cremersgilde St. Nicolaas in 1652" in: De Maas- en Roerbode 28-1-1954.
Dr. Daniël van Wely O.F.M.: "Weerter kruideniers en vetverkopers in het harnas" in: Het Kanton Weert 9-7-1954.
Oud-archief Weert: inv. nr. 2592.
8. Zie o.m. Jan Henkens en J. van der Velden: "Daar komen de schutters" (75 Jaren Kantonnale Schuttersbond "Eendracht Maakt Macht" te Weert 1896-1971) Weert 1971.
en: Oud-archief Weert: inv. nrs 3272-3285 alsmede Nieuw-archief Weert: inv. nrs 1779-1781.
9. A.D.A. Monna: "De textielnijverheid te Weert" in: Jaarboek Sociaal Historisch Centrum voor Limburg 1970.
Oud-archief Weert: inv. nrs 2602-2615 en 2936-2963.
10. Oud-archief Weert: inv. nr. 2602.
11. Oud-archief Weert: inv. nr. 2614.
12. Oud-archief Weert: inv. nrs 21 en 23.
13. Oud-archief Weert: inv. nr. 2604.

14. Oud-archief Weert: inv. nr. 2604a.
15. Oud-archief Weert: inv. nr. 2605.
16. Oud-archief Weert: inv. nr. 2608a.
17. Nieuw-archief Weert: inv. nrs. 346,1589 en 1591 alsmede het archief van de Fundatie "De Wollenkamer".
18. C. Sloomans: "Kooplui uit de Maasstreek op de Bergse Jaarmarkten" in: Publications 1962-1963.
C. Sloomans: "Middelleeuwse handelhuizen te Bergen op Zoom" in: Jaarboek "De Ghulden Roos" in 1978.
C. Sloomans: "Jaarmarktvrijheid en ambachtskeuze te Bergen op Zoom". 1936.
Oud-archief Weert: inv. nrs 2602-2615 en 2936-2963.
19. Oud-archief Weert: reg. nr. 90.
20. Oud-archief Weert: reg. nr. 104.
21. "Natuur-en Stedenschoon: Maandschrift der vereniging voor Natuur- en Stedenschoon in België" maart 1949.
J. Henkens: "Herinneringen in Antwerpen aan de bloei van Weert" in: Intermezzo (bijblad van "de Maas- en Roerbode") 14-12-1957 en in: De Maas- en Roerbode 3-11-1970.
"Het Jordaenshuis te Antwerpen" in: Tijdschrift der stad Antwerpen, sept. 1975.
Oud-archief Weert: inv. nrs. 2602-2615 en 2936-2963.
22. Oud-archief Weert: inv. nr. 2959.
23. Oud-archief Weert: inv. nrs. 2957 en 2960.
24. Oud-archief Weert: inv. nr. 2957.
25. Archief van de Fundatie "De Wollenkamer" inv. nr. 1., pag. 49.
26. Oud-archief Weert: inv. nrs. 2613a en 2962.
27. "P.P. Rubens en J. Jordaens. Barok in eigen huis". Een architectuurhistorische studie over groei, verval en restauratie van twee 17e eeuwse kunstenaarswoningen te Antwerpen. Door Rutger J. Tijs. Uitg. Stichting Mercator-Plantijn v.z.w. Antwerpen 1983.